

CONCLUSIONS I CONGRÉS D'ADVOCACIA PER A LA DEFENSA DE DRETS CIVILS I POLÍTICS

Guillermo Portilla Contreras

Catedràtic de dret penal a la Universitat de Jaén

Bill Bowring

Professor de drets humans i dret internacional a el Birkbeck College de la Universitat de Londres

Clara Serra i Baiget

Advocada especialista en drets humans i litigació estratègica

PART. 1 LA CONSTITUCIONALITAT DE L'AMNISTIA

L'amnistia a nivell internacional

L'amnistia és una figura que no està prevista en dret internacional de manera obligatòria, és una prerrogativa de l'Estat.

No obstant l'anterior, les diferents branques del dret internacional públic (com el sistema humanitari i el de drets humans) si que ho recomanarien en tant que el que fa aquest cos normatiu humanitzat del dret internacional és evitar els abusos per part d'un Estat.

Per un cantó, el dret humanitari (és a dir aquell aplicat a conflictes) obliga a la part vencedora, a través del seu Protocol 2 del Conveni de Ginebra (relatiu a conflictes armats) a amnistiar a la fi de les hostilitats. Pel que fa a la jurisprudència dels tribunals internacionals, ens indiquen també que l'única excepció de l'amnistia són els crims de guerra, de lesa humanitat, genocidi, crim d'agressió (que formen part del dret penal internacional) i que són competència de tribunals internacionals.

Per un altre, el sistema de drets humans imposa limitacions a les conductes dels estats, i a investigar als responsables d'incompliments de Convencions ratificades.

Es pot **concloure** que:

1. Si bé l'instrument de l'amnistia, segons el corpus jurídic internacional, no és imposat si que està **recomanat**.
2. L'anterior és cert sobretot pel que fa també, al que forma part de l'anomenada "justícia transicional" com a instrument de **conciliació**.
3. Així doncs, el dret internacional deixa marge als estats, i per tant la seva **voluntat**, l'aplicar una amnistia, només amb una limitació, i és la comissió de crims internacionals que ja són competència de tribunals internacionals.

L'amnistia a nivell espanyol

L'amnistia ha estat present en diferents moments històrics de la política espanyola.

En primer lloc, en la Constitució de 1869 preveia, en l'article 74, que el Rei necessita estar autoritzat per una llei especial per a concedir amnisties. També veiem que la Constitució Republicana de 1931, en el seu article 102, establia que les amnisties només podran ser acordades pel Parlament. A més, trobem la Llei 46/1977 d'amnistia, de 15 d'octubre, instrument que va contribuir a la transició política, fins i tot es va aplicar després de l'aprovació de la constitució en 1978.

La **Constitució** no fa esment de la figura de l'amnistia, però sí que ho contempla com a "dret de gràcia" a l'article 62.1). Això estaria completat a través de dos articles més: l'article 87.3 (que prohibeix la iniciativa legislativa popular pel que fa a la prerrogativa de gràcia), i l'article 102.3 (que impedeix l'aplicació prerrogativa reial de gràcia als supòsits de responsabilitat criminal del President i dels altres membres de Govern). Per contra, l'indult està atribuït al Govern, a diferència de l'amnistia que exigeix que intervingui el legislador, i on resideix també la sobirania popular.

En **dret comparat**, a França s'havia atorgat en relació a la guerra d'independència d'Algèria (1962, 1968 i 1982), però figures similars han existit també a Alemanya i a Itàlia.

Pel que respecte a l'**actualitat**, es va presentar una proposta de Llei d'Amnistia que no va ser aprovada. L'argument central en contra de l'amnistia era la prohibició d'indult general. Però realment la Constitució guarda silenci sobre la figura de l'amnistia.

Com a **conclusió** es pot establir que:

1. A nivell polític, l'amnistia es planteja com a mesura necessària per encetar nova etapa del conflicte polític amb l'Estat espanyol.
2. A nivell jurídic, l'amnistia seria un instrument plenament constitucional en el ordenament espanyol malgrat el silenci. Això implicaria la retroactivitat de la llei penal més favorable i la derogació de normes penals (desfavorables) amb efectes retroactius.
3. Històricament emprat en diferents ocasions. En definitiva, la història demostra que si hi ha voluntat política l'ordenament no és un obstacle'.
4. En relació al conflicte amb l'Estat espanyol, hi haurien precedents històrics, possibilitat de delimitar temporalment quan s'aplicaria, al conjunt de persones a qui se'ls hi aplicaria.

PART 2. DRET PENAL ENEMIC

Tipus de repressió: el dret a la protesta i l' 1 d'octubre de 2017

El dret a la protesta és un dret vector, a través d'aquest se'n poden exercir i reclamar d'altres. El que vol la repressió és justament desmobilitzar a través de la por.

Hi ha diferents **mecanismes**, que s'han anat utilitzant, per dissoldre les manifestacions i que ahora constitueixen tipus diferents de repressió. Des de l'**ús excessiu de la força** policial (p.e l'1 d'octubre del 2017, o a Plaça Catalunya el 2011); a **detencions arbitràries** de manifestants (p.e vagues generals, manifestacions l'octubre de 2019, entre d'altres); passant per **restriccions legals**, com per exemple, reforma de la Llei de Seguretat Ciutadana del 2015 o reforma del Codi Penal. Altres exemples serien: assetjament a persones observadores a protestes, restriccions a periodistes que informen sobre les protestes, persecució de grups de la societat civil.

L'intent d'acabar amb el dret de manifestació ha culminat aquests últims anys amb la persecució del moviment independentista i empresonament de dissidents polítics. A tal fi, s'ha habilitat un sistema propagandístic nacional per tal de construir la figura de l'enemic: es distingeix entre el "bon ciutadà", aquell que no qüestiona i obeeix, i el "dolent" (l'enemic), que desobeeix. L'objectiu de l'anterior no és altra cosa que deshumanitzar i crear la imatge que aquestes "persones" no són subjectes de drets ni se'ls hi ha d'aplicar les mateixes garanties que al "bon ciutadà". Aquí el llenguatge és clau. Un exemple, durant la crisi econòmica i social del 2008, i les manifestacions del 15-M de 2011, el llenguatge polític d'aleshores era que els manifestants eren "terroristes", "kale borrokas". Un altre, seria l'ús reiterat de la paraula "colpista" que buida de contingut el clam i deshumanitza.

Com a **conclusions**: La Sentència del procés (459/2019) de 14 d'octubre, és un tipus de repressió que el que ha aconseguit és criminalitzar i limitar el contingut del dret a la protesta. La base de la condemna ha estat, precisament, la mobilització massiva com a element considerat delictiu. La desobediència civil i pacífica, tan emparada pel Tribunal Europeu de Drets Humans, amb la sentència del procés es converteix en un delictu de sedició.

Criminalització de la protesta a través de la jurisprudència del TS i el TC

La STS 161/2015, 17/2 2015 i l STC 133/2021 sobre “Aturem el Parlament no deixarem que aprovin retallades” ja condemna a alguns manifestants per l'article 498 del Codi Penal (delicte contra els representants de les institucions de l'Estat). En aquestes sentències no s'analitza l'element típic que requereix el delicte de sedició i si la conducta excedeix o no l'exercici del dret a la protesta o no.

La STS 459/2019 de 14 d'octubre es condemna per delicte de sedició sota article 544 del Codi Penal. En aquest cas, l'exercici del dret (per exemple en el cas de la manifestació de 20 de setembre de 2017) no va paraitzar el compliment de la llei o l'exercici de les funcions dels funcionaris, de manera que en aquest cas no es van complir els elements objectius i subjectius del tipus penal.

Les sentències SSTC 121/2021 i 122/2021, que desestimen el recurs contra la STS (459/2019) plantejat per Jordi Cuixart i Jordi Sànchez, amb la desproporcionalitat de les penes de sedició, demostra que són en realitat intenció de sancionar el que es coneix com a “deslleialtat constitucional”. No obstant l'anterior, ni que hagués estat aquesta la intenció de la manifestació, això vulneraria el principi de legalitat donat que avui dia no hi ha cap precepte que sancioni la ruptura pacífica de la constitució o la seva posada en perill.

Es conclou, doncs, que el que realment converteix les manifestacions en delicte de sedició és exclusivament la seva finalitat independentista, és a dir, la idea que promouen. Amb el perill, que altres concentracions i mobilitzacions ciutadanes acabin, en el futur, totes elles en il·lícits penals si es considera que el “missatge” posa en perill l'ordre constitucional.

PART 3. CAMÍ FINS AL TRIBUNAL EUROPEU DRETS HUMANS

L'exposició va abordar el comentari de decisions recents del TEDH que va inadmetre demandes provinents del sistema judicial espanyol (cas Olga Álvarez i cas protesta església de Banyoles) així com algunes decisions adoptades sobre el fons (cas Carme Forcadell i altres, 2019) per tal d'exposar algunes dificultats que hi van haver per obtenir tutela del TEDH. Per altra banda, es va intentar plantejar alguns aspectes sobre els quals caldria intentar fer evolucionar la jurisprudència del TEDH des de l'oportunitat que planteja el conflicte català.

PART 4. REPRESSIÓ ECONÒMICA I LITIGACIÓ ESTRATÈGICA EN DDHH

REPRESSIÓ ECONÒMICA: Tribunal de Comptes (TC), la jurisdicció comptable i la seva necessària reforma

INDEFENSIÓ. Primer, cal destacar que la competència jurisdiccional d'un organisme de fiscalització comptable de les administracions públiques n'és una excepció. Des d'un punt de vista purament procedimental, entenem que els procediments previstos en el cas del Tribunal de Comptes no ofereixen les garanties necessàries. En aquest sentit, és molt preocupant que les persones investigades no puguin comparèixer i actuar amb igualtat d'armes a la fase preprocessal, sobretot tenint en compte que és en aquell moment quan es practica la liquidació provisional i el possible embargament de béns i comptes.

L'exposició va abordar el comentari de decisions recents del TEDH que va inadmetre demandes provinents del sistema judicial espanyol (cas Olga Álvarez i cas protesta església de Banyoles) així com algunes decisions adoptades sobre el fons (cas Carme Forcadell i altres, 2019) per tal d'exposar algunes dificultats que hi van haver per obtenir tutela del TEDH. Per altra banda, es va intentar plantejar alguns aspectes sobre els quals caldria intentar fer evolucionar la jurisprudència del TEDH des de l'oportunitat que planteja el conflicte català.

EXTRALIMITACIÓ. Pel que fa a la fiscalització de l'acció exterior de la Generalitat en el període 2011-2017, entenem que el Tribunal de Comptes s'atribueix una potestat interpretativa sobre el capítol III de l'Estatut de Catalunya que de cap manera no correspon a un òrgan administratiu dedicat a supervisar els comptes públics. És més, les activitats d'acció exterior de la Generalitat no estan vinculades a cap procés judicial ni van ser objecte d'advertiment al seu moment, sinó que van ser incoades a posteriori, i a partir de criteris polítics i excessivament restrictius pel que fa al dret a la llibertat d'expressió dels càrrecs electes, fonamental en democràcia. Es tracta d'un precedent preocupant que habilitaria aquest Tribunal a reclamar responsabilitats comptables a qualsevol càrrec públic o responsable polític que, sense cometre cap delictes ni produir-se enriquiment il·lícit de cap mena, actués en un sentit ple i ampli de la representació i participació política. Així, per exemple, qualsevol alcalde o alcaldessa que fes pronunciaments, gestions o actuacions en àmbits que no són de la seva competència estricta (en l'àmbit de, per exemple, l'antiracisme o la cooperació per al desenvolupament, però que són interessants per a la ciutadania que representa podria veure's immers en un procediment aclamatori per part del Tribunal de Cuentas. Cal recordar que aquesta visió àmplia de la participació política, que va més enllà de les obligacions explícites de cada càrrec electe o responsable polític, no només és perfectament legal, sinó que enriqueix i reforça la qualitat democràtica d'una societat.

POLITITZACIÓ. La manca de criteris clars i el marge interpretatiu excessiu facilita els biaixos polititzats en l'aplicació de la norma. Encara més, si tenim en compte que tant el sistema d'elecció dels membres del TC com la seva funció jurisdiccional desvinculada de la justícia ordinària el converteixen en un cas gairebé únic a Europa.

RECOMANACIONS

---

1. Modificar el sistema d'elecció dels membres del Tribunal de Comptes per garantir-ne la independència política i incrementar-ne l'exigència professional i curricular, evitant així una possible politització en les seves determinacions.
2. Limitar la funció jurisdiccional del Tribunal de Comptes a quantitats equivalents al màxim previst pels contractes menors (no acumulables) i traslladant els casos de més quantia a la justícia ordinària.
3. Modificar la Llei 7/1988 de funcionament del TC, especialment a l'article 47.1e, a fi de fer efectiu el dret a la defensa reconegut a la Constitució espanyola com a dret fonamental.
4. Fet el nomenament de Delegat Instructor en els termes establerts a la Llei Orgànica 2/1982, aquest procedirà a la pràctica de les actuacions següents: e) Liquidació provisional de l'abast, prèvia citació dels presumptes responsables, Ministeri Fiscal, Lletrat de l'Estat o, si escau, legal representació de l'entitat perjudicada, amb menció expressa de la classe de valors, efectes o cabals públics que poguessin haver patit menyscabament.

5. Adequar l'aplicació de la normativa vigent a la pràctica del Tribunal de Comptes perquè les seves determinacions integrin un sentit més garantista en els drets de les persones afectades, així com evitar que es produeixi qualsevol situació d'indefensió i, d'aquesta manera, poder donar un respecte efectiu a les garanties derivades del principi a la tutela judicial efectiva.

6. Limitar les actuacions del TC als casos d'irregularitats comptables que no requereixin interpretacions polítiques del marc normatiu afectat.

7. Per tal d'evitar duplicitat de penes, cal abstenir-se de reclamar quantitats per conceptes ja afectats i reclamats en sentències judicials.

8. Arxivar la causa contra l'acció exterior de la Generalitat en el període 2011-2017 per entendre que no és un cas d'irregularitat comptable, sinó d'interpretació política del marc competencial previst a l'Estatut de Catalunya i dels drets a la llibertat d'expressió i la participació política.

9. Crear un fons complementari de riscos de la Generalitat de Catalunya per fer front a les obligacions legals que es puguin reclamar a treballadors i treballadores del sector públic en un procés judicial o administratiu, per les accions que hagin dut a terme en exercici del seu càrrec o de les seves funcions, que no queden emparades per cap mecanisme de garantia.

PROPOSTES LEGISLATIVES

Proposició de llei per reintegrar la funció jurisdiccional del Tribunal de Comptes en el Poder Judicial

Comunicar al Grup Parlamentari autor de la iniciativa que no procedeix la seva admissió a tràmit, en la mesura que d'un examen preliminar es desprengui que aquesta contradiu, de manera palmària i evident, allò que disposa l'article 136 de la Constitució, i no resulta possible modificar la regulació sobre aquesta matèria mitjançant una proposició de llei.

Proposició de llei de reforma de la Llei orgànica 2/1982, de 12 de maig, del Tribunal de Comptes i de la Llei 7/1988, de 5 d'abril, de funcionament del Tribunal de Comptes.

1. Contra les resolucions dels òrgans de la jurisdicció comptable del Tribunal de Comptes es pot interposar recurs d'apel·lació davant l'òrgan que procedeixi de l'ordre jurisdiccional contenciós administratiu.

LITIGACIÓ ESTRATÈGICA EN DRETS HUMANS

Una defensa en drets humans exitosa requereix un ventall d'eines. Una de les més poderoses és la litigació estratègica en drets humans (LEDH).

Avui dia, davant el retrocés que es pateix en drets humans arreu del món, a molts nivells, i també a l'Estat espanyol, hem de saber utilitzar totes les tàctiques per tal de promoure un avenç social, però de manera **conjunta**. Aquesta és una de les premisses clau de la LEDH.

Si bé la litigació en drets humans s'està estenent i consolidant, com a disciplina encara li queda camí, i és preuada i també criticada (bàsicament pel temps de dedicació que requereix). Organitzacions i ONGs internacionals (p.e Open Society Foundations, Amnistia Internacional, Federació Internacional de Drets Humans) l'estan incorporant com a pràctica i per donar resposta als múltiples reptes que presenta la defensa en drets humans, i sobretot en contextos de repressió i / o violència d'estat.

La LEDH parteix de la humil base que els tribunals (nacionals o internacionals, i altres mecanismes de drets humans), operant aïlladament, són suficients per assegurar la victòria del nostre client i/ o l'avenç en drets humans que desitgem. La intervenció als tribunals, si bé peça clau, és només un dels motors de l'acció social, de manera que, mirada global, altres mecanismes i actors poden (i han) d'intervenir en sinergia en aquesta estratègia. Mobilitzacions al carrer, la feina dels legisladors, debats als mitjans públics, etc. són importantíssims per generar el canvi d'opinió i context que volem.

Pel que fa a **definicions** de la LEDH trobem, per exemple, “en drets humans la litigació és estratègica quan és conscientment dissenyada per avançar en la protecció de drets. La idea és canviar lleis, polítiques, pràctiques i aconseguir remeis o reparacions per les violacions de drets humans”. També s'ha definit com la “selecció d'un cas concret que aconsegueix demostrar el nucli d'un problema”.

Elements principals que podrien diferenciar la LEDH de la litigació penal serien el **tipus de client** (ja no es defensa només la persona sinó els interessos que representa), l'**impacte**, que és a gran escala (casos que destapen defectes sistèmics o estructurals de l'estat i no només reivindiquen vulneració específica del client); la **vulnerabilitat** del client (tipus de repressió patida). En definitiva, el client, que en LEDH i en contextos internacionals se la passa a anomenar (encertadament o no) “**víctima**” **passa a ser el centre** de la lluita i el disseny de l'estratègia. Se l'ha de fer participip, en la mesura que vulgui, de tot el procés i no actuar de manera paternalista.

La LEDH ve determinada pel **context**. Aquí parlem de contextos de repressió (entenent vulneració sistèmica en drets humans) això ens obliga a pensar sota màxima pressió – doncs els drets en vulneració poden afectar a l'essència i benestar físic i emocional del client. Està especialment dissenyada, doncs, per donar resposta a contextos de coacció i abús de les estructures per part d'un l'estat.

Finalment, aquells que ens dediquem a la defensa de clients, que a l'hora defensen drets humans, se'ls considera també **defensors i defensores de drets humans**. Això vol dir que el rol de l'advocat/-da queda emparat per normatives internacionals, i això s'ha de tenir present. Per altra banda, sobre el “cuidado” de l'advocat/da que treballa en aquests contextos se'n parla poquíssim, i és primordial donar-ne visibilitat. Entomant casos altament sensibles, amb exposició mediàtica i possibles riscos, l'advocat/da es veu en processos de llarga durada, on la resiliència i la cura son clau.

Tots ells, són alguns dels elements que es tindran en compte a l'hora d'elaborar una estratègia de litigació i establir unes prioritats.

Conclusions: La LEDH destapa defectes estructurals i sistèmics d'un estat, es dona un enfoc instrumental a la defensa d'un cas. Els tribunals s'han vist sempre com a catalitzadors i promotors de canvi, dels espais on es pot qüestionar l'abús de poder, però l'estat de dret en si ens pot jugar en contra.

La LEDH analitza tots els mecanismes de que disposem, ens diu que l'orientació i resposta contra la repressió ha de ser col·legiada, ens obliga a pensar objectius (i redefinir-los) inclòs canviant la perspectiva d'èxit. Finalment, reivindicar la falta encara de pedagogia en drets humans, en el que és la teoria i la pràctica.

Litigació estratègica en drets humans : consells i pràctica

Des del punt de vista més pràctic, l'estratègia no és altre que un “pla d'acció per a obtenir el que desitgem”. És important que aquesta sigui elaborada i pensada. A través d'experiències en litigació penal i estratègica s'estableix el mètode i / o els elements essencials per a una efectiva estratègia:

1. Identificació del cas – localitzar controvèrsies de certa magnitud, que tingui ampli ressò, amb capacitat de crear un canvi legislatiu, polític, etc.
2. El factor humà del cas– a l'hora de dissenyar l'estratègia, sobretot en casos penals i / o de drets humans, el client (que en aquests casos serà la víctima de la vulneració) ha d'estar al centre de l'estratègia, ha de poder decidir ell o ella els objectius, fins a quin punt s'exposa.
3. Elaborar l'estratègia – pensant en el futur, desglossant totes les accions possibles a través d'hipòtesis i impacte. En definitiva, dedicar temps a elaborar-la.
4. La gestió de la informació – només quan sigui maximitzador d'impacte. Els mitjans, en l'estratègia de litigació, són importants. No obstant l'anterior, no sempre s'han d'explicar (a mitjans o altres) tots els passos que té pensat fer l'advocat, només aquells que siguin necessaris. S'entén que es treballa pel bé comú, i el reconeixement és del tot secundari.
5. L'equip i l'estudi – casos de gran magnitud requereixen d'equips multidisciplinaris i dedicació a l'estudi. Ens trobarem sovint amb qüestions amb pocs precedents, difícils de resoldre. És important disposar de contactes amb coneixements en diverses àries. La col·laboració i cooperació serà essencial. “Estudiar” també vol dir impregnar-se del context polític, social, els diversos actors, conèixer el vocabulari que empre un organisme, etc.
6. Altres elements :
  - A. El perdre. En casos de gran magnitud és important saber gestionar les negatives, els desenganys, el perdre.
  - B. És important el cuidado de l'advocat/da - part essencial per mantenir la resiliència i exercir la representació amb el màxim de garanties pel client. El descans, la desconexió serà pilar fonamental per recórrer el llarg camí de la litigació.
  - C. L'actitud de batalla – una vegada es decideix representar un cas, sabem que el camí serà llarg i difícil. Sempre s'ha de recórrer fins al final.

CONCLUSIONS FINALS

1. L'**Amnistia** si bé s'ha utilitzat més extensament en situacions de conflicte armat o postconflicte, també pot ser utilitzada com a eina de resolució de conflictes polítics a nivell nacional. Com s'ha conclòs en aquest Congrés per part dels experts, l'Estat espanyol disposa dels mecanismes jurídics i constitucionals per aplicar-ho, els antecedents històricopolítics ho avalarien, de manera que la seva aplicació quedaria eventualment a mercè de la voluntat política.

2. El **dret a la protesta** a l'Estat espanyol està en situació de crisi, i de fa més de dues dècades. En els últims anys, per tal de silenciar i descoratjar moviments "incòmodes" de tots els àmbits socials (i generalment d'esquerres) - des del dret a la vivenda, crítiques durant la crisi econòmica, fins a reivindicacions antiracistes, a moviments en suport a angles polítics etc), l'Estat ha utilitzat diferents tècniques de repressió, emprats ja abans en altres països on es pateixen episodis de violència extrema. El que serien actes no violents per fer propostes de millora en drets o campanyes de sensibilització, a ulls de l'Estat passen a ser "l'enemic intern" de manera que utilitza la criminalització d'actes cívics de protesta i campanyes d'embrutiment d'imatge per desacreditar-ne el contingut i les persones que en protagonitzen la defensa (defensors de drets humans). Tant la ciutadania, com els professionals dels drets humans, n'hem de prendre consciència i estar al dia de les diferents formes de criminalització per poder combatre-ho.

3. En els últims anys s'ha anat parlant cada vegada més del **Tribunal Europeu de Drets Humans** com a garant màxim del sistema europeu de drets humans. Així com també de la dificultat que té arribar-hi per part dels professionals del dret, esgotant les instàncies, i superant els estrictes criteris d'admissibilitat, pels quals només s'admeten un 90% aproximat de les demandes que es presenten. En un moment en què les demandes dels líders polítics catalans ha arribat a Estrasburg, els seus advocats fan anàlisis de la jurisprudència recent del TEDH pel que fa a llibertat d'expressió per opinió política en casos anàlegs de líders polítics empresonats (com Demirtas c Turquia) i es fan valoracions de les possibilitats i angles que pot agafar el TEDH a l'hora de deliberar.

4. El **Tribunal de Comptes** s'està utilitzant com a eina necessària del que se'n coneix com a "repressió econòmica". Des de l'elecció dels seus membres, a la seva composició no judicial, passant per altres defectes processals que l'equipararien a una jurisdicció penal sense les seves garanties, la multiplicat de casos contra l'independentisme han destapat un defecte sistèmic de tota la institució. En aquest Congrés, s'han presentat diferents propostes legislatives per tal d'assegurar-ne les màximes garanties pels investigats, sense que en cap cas es pugui produir indefensió.

5. Els advocats que treballen en drets humans (inclosos en contextos de repressió) són només un dels actors, si bé essencial, que poden garantir la protecció del sistema universal i europeu de drets humans. A través de la defensa de casos específics, es destapen problemes nuclears, "defectes sistèmics" que requereixen eines de treball que en puguin donar resposta efectiva. Una bona organització prèvia i estratègica, la coordinació amb els diferents actors socials capaços de promoure canvis en drets, la gestió emocional del que comporta representar víctimes i casos de gran impacte, o la multiplicat d'organismes de defensa de drets humans (tant a nivell nacional com internacional) són elements que mira d'endregar la **Litigació Estratègica en Drets Humans**; en el que s'està consolidant com a disciplina, emprada per ONGs i organismes internacionals de gran nomenada i que, ara també a l'Estat espanyol, estem començant a implementar degut a la davallada en drets, a diferents nivells, que estem patint i que requereixen de formació addicional.